

ЛИТЕРАТУРНОТО ПОЛЕ НА ГЕОРГИ ГОСПОДИНОВ, ИЛИ ЗАЩО БЪЛГАРИН СПЕЧЕЛИ НАГРАДАТА „БУКЪР“ ПРЕЗ 2023 Г.?¹

Кристиан Фос
Хумболтов университет, Берлин

Кристиан Фосс. Литературно поле на Георгия Господинова, или Почему болгарин стал лауреатом Букеровской премии 2023 года?

В статье сделана попытка объяснить и осмыслить огромный международный успех нового романа Георгия Господинова *Приют времени (Времеубежище)*. В то же время я расскажу о своем опыте преподавания на факультете южнославянских исследований в Берлине и о своих семинарах по транснациональной литературе на Балканах. К сожалению, сравнительное преподавание постюгославской и болгарской литературы исчезло из немецкоязычных университетов. Только внутрирегиональный сравнительный подход позволит выявить уникальные преимущества как болгарской, так и постюгославской литературы. Кроме того, сравнение может помочь преодолеть западные эссенциалистские культурологические представления о постюгославских, балканских и/или славянских реалиях.

Следуя концепции Пьера Бурдьё, я попытаюсь описать болгарское литературное поле Господинова, анализируя техники повествования и сюжеты в произведениях Димитре Динева, Ангела Игова, Мирослава Пенъкова и Алека Константинова.

Успех Господинова объясняется его стратегией глокализации и возведения первичной и подробно описанной болгарской ностальгии на новый, европейский уровень. Примером тому служит уже использованная фигура Минотавра и античная мифология в *Физике печали (Физика на тъгата)*, позволяющая перенести опыт социалистической болгарской печали в международно актуальный и постмодернистский контекст.

Ключевые слова: транснациональная литература, интегральное южнославянское исследование, интрастратегическое сравнение, глокализация, литературное поле, Георгий Господинов, *Приют времени*

¹ Частта, посветена на романа на Георги Господинов *Времеубежище*, беше представена на 13 декември 2023 г. в рамките на семинара *Времеубежище на Георги Господинов* и беше публикувана на сайта на Културния център на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (<https://culturecenter-su.org/time-shelter-public-discussion/>) със заглавие *Георги Господинов, глокализацията европеец и краят на транснационалното*. – Б. а.

Christian Voss. The Literary Field of Georgi Gospodinov, or Why Did A Bulgarian Win The Booker Prize 2023?

The article tries to explain and contextualize the immense international success of Georgi Gospodinov's new novel *Time Shelter* (*Времеубежище*). At the same time, I will summarize my teaching experience at the Department of South Slavic Studies in Berlin and my seminars on transnational literature from the Balkans. Unfortunately, the comparative teaching of Post-Yugoslavian and Bulgarian literature have disappeared from German-speaking universities. Only the intraregional comparative approach would enable the identification of the unique selling points of Bulgarian as well as Post-Yugoslavian literature. Additionally, the comparison may help in overcoming Western essentialist culturalizations of the Post-Yugoslavian, Balkan and/or Slavic realities.

Following the concept of Pierre Bourdieu, I will try to describe the Bulgarian literary field of Gospodinov by analyzing narration techniques and plots in the writings of Dimitré Dinev, Angel Igov, Miroslav Penkov, and Aleko Konstantinov.

Gospodinov's success can be explained by his strategies of glocalizing and lifting the primary and extensively described Bulgarian nostalgia onto a new, European level. Examples of this are the already used figure of the Minotaur and Ancient mythology in *Physics of Sorrow* (*Физика на тъгата*) to transpose the experience of socialist Bulgarian sadness onto an internationally relevant and postmodern context.

Key words: Transnational literature, integral South Slavic Studies, intraregional comparison, glocalization, literary field, Georgi Gospodinov, *Time Shelter*

В настоящата статия ще проследя развитието и успеха на Георги Господинов (р. 1968 г., Ямбол), като изложа разсъжденията си за впечатлението от българската култура в европейския контекст, и ще свържа това със ситуацията на българистиката в Хумболтовия университет в Берлин. Георги Господинов от дълго време е свързан със славистиката в Берлин – на организираната от мен съвместно с Посолството на Република България в Берлин конференция „Българистиката в Европейския съюз – перспективи и потенциал“² на 16 и 17 май 2008 г. той представи свои стихотворения. През летния семестър на 2015 г. Г. Господинов беше гостуващ професор на славистите в Хумболтовия университет в Берлин по програмата „Зигфрид Унзелд“³ и проведе два семинара: „Детство, литература, идеология“ и „Творческо писане и емпатия“ (<https://www.slavistik.hu-berlin.de/de/unseld-professur/gospodinov>).

² Докладите от конференцията са издадени под същото заглавие (*EU-Bulgaristik – Perspektiven und Potenziale*) като том 6 на поредицата *Изследвания на литературата и културата в Централна и Източна Европа* (*Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe*, Band 6, München, 2009). – Б. а.

³ Зигфрид Унзелд (Siegfried Unseld, 1924 – 2002) – немски издател. На негово име през 2004 г., когато се навършват 80 години от рождението му, е учредена международна награда за научни и литературни постижения. – Б. ред.

Контекстът на южната славистика

Берлин е едно от двете академични средища в Германия (освен Йена), в което има професура (преподавателско място) по южна славистика. Вследствие на проведените през 90-те години на миналия век структурни промени и съкращения южната славистика днес е по-слабо застъпена от западната и източната. Езиковият практикум е обезпечен от лекторат, който се финансира от Министерството на културата в София.

Бих искал за разказа с конкретни примери от практиката на своето преподавателско ежедневие как южната славистика, в това число и българистиката, би могла да се развие като интердисциплинарна специалност. Ще имам предвид учебните си занятия по литературознание. От 2022 г. водя лекции по дисциплината „Въведение в южнославянските литератури“ („Einführung in die südslawischen Literaturen“), която през летния семестър на 2023 г. беше последвана от свързания с нея семинар „Транснационална литература на Югоизточна Европа“ („Transnational literatures from Southeast Europe“). По време на семинарните занятия често преди всичко книги на автори от диаспората, които като деца и младежи е трябвало да избягат от Югославия. Благодарение на награди като „Дойчер Бухпрайз“⁴, която за 2019 г. беше връчена на пишещия на немски език Саша Станишич, но също и на включването на някои автори от Балканите в обзорното изследване *Новата световна литература и нейните големи разказвачи* (*Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*, 2014) на Зигрид Льофлер литературите от Югоизточна Европа получават високо признание на глобализирания книжен пазар. В моя семинар за транснационална литература наред с автори като Александър Хемон, Лана Басташич или Беким Сейранович бяха включени също и някои български писатели: Мирослав Пенков, Капка Касабова, Димитър Динев и Георги Господинов. Изборът ни беше ръководен от два основни въпроса: кои са специфичните особености на българската литература в сравнение с постюгославската и какви са разликите между транснационалната мигрантска литература и литературата, създавана „у дома“. Убежден съм, че на тези въпроси може да се отговори чрез съпоставяне на явленията както във вътрешнорегионален, така в трансрегионален план. От една страна, южнославянският „общ знаменател“ между българистиката и останалата част от южнославянската наука би допринесъл за българистиката, ако искаме да определим специфичните черти на българската литература и култура. От друга страна, сравнението между бившите югославски литератури и култури с литературата и културата на Бълга-

⁴ „Дойчер Бухпрайз“ е немска литературна награда. – Б. пр.

рия е също толкова полезно: то предотвратява есенциализацията и евентуалната културологизация на етническото насилие, познато от югославските войни през 90-те години на ХХ век. В същото време контрастът не бива да се преекспонира, тъй като в културната памет на всички южни славяни има много общи знаменатели, като например мултикултурното наследство от времето на Османската империя и/или на Хабсбургите, както и наратива за чуждото владичество.

Феноменът Господинов

Отговор на двата поставени по-горе въпроса можем да потърсим в романа на Георги Господинов *Времеубежище*⁵, за който той получи през 2023 г. престижната награда „Букър“. Господинов издаде три важни романа, които са преведени на немски език. Докато в първите два (*Естествен роман*, 1999, нем. изд. 2007, и *Физика на тъгата*, 2011, нем. изд. 2014) действието се развива в България, то неговият трети роман е общоевропейски и действието се пренася в Швейцария, България и останалата част на Европа. Още във *Физика на тъгата* Господинов успява да „глокализира“ своята българска реалност. Това му се удава чрез античната митология, която принадлежи към културната памет на всички европейци. По този начин той превръща българската тъга на своето детство в повествователно преживяване, което в същата степен е валидно за Испания или Швеция.

Неговият голям успех не трябва да подвежда към неоснователното предположение, че е налице нов интерес към България у европейските читатели. Този интерес се появи едва след наградата, която сигурно ще привлече и заинтригува нови читатели. Но тайната на успеха на Господинов се крие в способността му да напише роман, който пресъздава преживяване, описано подробно с помощта на българския опит – примерно носталгията по миналото, но издигната на по-високо общоевропейско ниво. Социолози нарекоха това „глокализация“, имайки предвид преплитането в повествованието на глобално значимото с локални примери (вж. Дамрош 2018: 159 – 165). С романа на Господинов понятието за транснационално бива разколебано, защото Господинов живее и пише в София. Благодарение на многобройните си пребивавания в чужбина (в резиденции за писатели или като стипендиант на Берлинския институт за напреднали изследвания, също като гост преподавател през 2015 г. в Института по славистика и унгарология) той може да пише като транснационален писател и да използва типични за този тип автори топоси,

⁵ Първото издание на *Времеубежище* е от 2020 г. (Пловдив: Жанет 45). – Б. а.

като двойната липса на отечество, отчуждението от родината и класическия мотив на завръщането на емигранта.

Романът *Времеубежище*

Георги Господинов е един от най-четените автори от Югоизточна Европа. Докато в романа *Физика на тъгата* стремежът на автора е с помощта на гръцката митология и на образа на минотавъра да изведе спомена за тъжното детство и младежките години в социалистическа България до универсално четиво, то неговият нов роман *Времеубежище* (*Zeitzuflucht*⁶) е в много по-голяма степен политически и същевременно европейски и български. Авторът подвежда своите читатели: първоначално създава впечатление, че предлага нова вариация на Марсел Пруст, като пресъздава индивидуалните спомени чрез техните материални импулси (експлицитно назовани са прословутите френски сладкиши „мадлен“), но втората част на книгата е пренесена на друго ниво – колективно и национално, където така наречените възстановки на исторически събития и на ключови дати трябва да съживят националната културна памет. Тук Господинов предлага една горчиво реалистична сатира на днешна България, която се колебае между носталгията по комунистическите десетилетия и национализма на освободителните войни през 70-те години на XIX век и стига до антиутопията за излизане на България от Европейския съюз.

Но нека да не избързваме. Сюжетът за материалността на едно вече несъществуващо минало може да се счита за типично постсоциалистически и източноевропейски. И действително Господинов вече е издал сборника *Инвентарна книга на социализма* (2006), а също така и сборника с разказани от различни хора спомени *Аз живях социализма. 171 лични истории* (2006). През 70-те години на XX век каталогът „Некерман“ е имал различна символна стойност в ГДР и в България в сравнение с ФРГ. Във *Времеубежище* Господинов комбинира много умело своя български опит с общоевропейския: романът му започва във Виена, но действието се развива основно в Цюрих. Двата главни герои са ексцентричният Гаустин и авторът разказвач – млад български писател, който опознава Европа от пътуванията си във връзка с литературни четения и пребивавания в писателски резиденции и по всичко изглежда, че е самият Господинов.

Дватамата проектират първоначално като психотерапевтична концепция създаването на „клиника за минало“. След като този експеримент за

⁶ Романът е издаден на немски през 2022 г. в превод на Александър Зицман (Alexander Sitzmann) от издателство „Ауфбау“ („Aufbau“). – Б. ред.

лечение на пациенти, болни от Алцхаймер, се оказва успешен и придобива международен мащаб, като се стига дори до построяване на цели села на миналото, проектът се проваля. Убеждението, че откъсването от реалния свят и усилването на собствените спомени чрез изкуствено реконструирано, фиктивно минало има лечебен ефект, се разколебава, когато в клиниката на паметта се появяват комисари от Европейския съюз и идентифицират бягството в миналото като средство за преодоляване на кризата с легитимацията на Европейския съюз. Референдум във всяка страна на ЕС трябва да изясни къде искат да се завърнат отделните нации.

Този процес Господинов пресъздава по различни начини. Референдумите на всички други европейци са обобщени на едва петдесет страници, докато само на българския казус са посветени почти сто страници под формата на пътепис, в който разказвачът разглежда темата за отчуждението на емигранта от родината му:

[И]маше две Бългрии и нито една от тях не беше моята. [...] Това трябваше да е моят град и моето минало да се търкаля по тези улици [...] Но ние вече май не си говорехме.

(Господинов 2023: 255).

Двете български фракции – показателни като абстракция за цялата бивша Източна Европа с изключение на Русия и Беларус – представляват, от една страна, посткомунистите, които се възхищават на тоталитарната социална държава от 50-те до 80-те години на ХХ век, а от друга – неонационалистите, които се фокусират върху антиосманската съпротива през 70-те години на ХІХ век и провеждат домородна, антиислямска идентификационна политика. Господинов изяснява непротиворечивото взаимодействие на двете позиции в българския националкомунизъм по времето на Тодор Живков, обръщайки внимание на факта, че след настъпилата на референдума патова ситуация двете партии внезапно се коалират.

Два вездесъщи девиза, познати от рекламата от националкомунизма – „България на три морета“ и „1300 години България“ – се появяват многократно. Първият се отнася до великобългарската представа за територията на България от Адриатическо и Егейско до Черно море, а вторият се отнася до 1981 г., когато България празнува 1300-годишната история от своето създаване. Така Господинов разяснява устойчивостта на националкомунистическия етноцентризъм. В крайна сметка именно поколението на онези историци и политици, които днес определят македонския дискурс в София, в детството си са били повлияни от фетиша на „1300 години“.

Първоначално безобидни, клиниките на паметта впоследствие се проявяват в друга светлина, когато един стар съученик на разказвача се

оказва архитектът на двете носталгични движения. Той произвежда памет по идентичен на Гаустин и неговия помощник начин, но вече като национален фетиш (дори взривеният мавзолей на Георги Димитров в центъра на София е възстановен...).

Началото на четвъртата глава на книгата цитира *Ана Каренина* на Толстой, но тук думата *семејство* е заменена от *държава*:

Всички щастливи държави си приличат, всяка нещастна държава е нещастна посвоему, както е писано.

(Господинов 2023: 268)

Към кое десетилетие западните и централните европейци изпитват най-голяма носталгия? Докато на българската психика се прави дисекция на почти 100 страници, тук са оставени само по няколко страници за отделните европейски нации. И все пак на Господинов му се удава да пресъздаде духа на 60-те и 70-те години на XX век посредством спомени за спортни, музикални и медийни събития и да вмъкне остри забележки (като например за „почти незабелязания“ резултат от изборите в Германия, които отредиха второ място за желасците да се завърнат в 30-те години на XX век).

Последната част от книгата пресъздава неудържимия разпад, тъй като духът вече не може бъде върнат в бутилката. Първо изчезва Гаустин, когото ние всъщност познаваме от предишни разкази на Господинов (като колекционер на антикварни вещи, който може да изпраща писма и пощенски картички от миналото, съответстващи във всеки детайл на оригинала) (*И други истории*, 2001; *Гаустин, или Човекът с многото имена*. Българо-немско издание, 2004). След това разказвачът постепенно губи своя разсъдък; наративната перспектива и местоименията варират от първо до трето лице, времето се разпада напълно. В епилога е използвана номерацията 0 и 1, а последното изречение гласи: „Утре беше 1 септември“ (има се предвид 1939 г.). Книгата завършва с нищо незначеща поредица от букви на кирилица.

В крайна сметка книгата е притча за разочарованите надежди на източноевропейците, които са се надявали, че политическата промяна внезапно ще ги направи отново млади, а в най-добрия случай – и секси, и богати. Въпреки острата сатира срещу България (само тази страна е извадена на показ като пример за нелепо и тесногръдо афиширане на етноцентрични митове) можем да твърдим, че в романа е пресъздадено европейското пространство на паметта, което се удържа от многобройните пътувания на Гаустин и на неговия чирак магьосник, както и от всеобхватния експеримент на „клиниките на паметта“. Затова романът на Господинов

не би трябвало да се приема едностранчиво като морализаторско предупреждение за рисковете на носталгията. Ключът към успеха както на този, така и на неговия предишен роман *Физика на тъгата* е в транспонирането – новата книга на Господинов също носи българския импулс, но чрез техниката на делокализацията и „глокализацията“ българският опит придобива универсална значимост. Така на автора му се удава да излезе от своята балканска периферия и да пресъздаде по изненадващо нов начин такива големи теми, като идентичност, памет, носталгия, Европа. Дори бъдещето да е представено антиутопично, то все пак си остава европейско.

Българското литературно поле

В своя основен труд *Правилата на изкуството. Генезис и структура на литературното поле*⁷ (*Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*) Пиер Бурдийо (1930 – 2002) дефинира „литературното поле“ на модерната литературна продукция от социологическа гледна точка: централни елементи на литературното поле са теорията за хабитуса и полето, теорията за капитала, концепцията за относителната автономия, както и теорията за социалното пространство.

На въпроса за българското литературно поле и за сходствата при избора от Г. Господинов на сюжети и повествователни техники като прилики съвсем ясно се открояват хумористичният, самоироничният повествователски стил, който вече познаваме от героя на Алеко Константинов (1863 – 1897) Бай Ганьо. Почти от само себе си се разбира, че изборът на сюжети е различен в сравнение с литературата на бивша Югославия, където централни са преди всичко травмата от провала на Югославия и етническото насилие по време на гражданската война през 90-те години на ХХ век. Освен това представените тук автори пишат преди всичко за потисничеството на комунистическия режим и за трудностите на прехода. Ето защо разглеждам авторите Димитър Динев, Мирослав Пенков и Ангел Йгов като принадлежащи към литературното поле на Господинов.

Димитър Динев. *Ангелски езици* (2003)

Създаденият на немски език роман описва подробно върху 600 страници две пространни семейни хроники, които обхващат четири поколения и целия ХХ век. Динев представя двама окъсани български емигранти, Искрен и Светльо, които се срещат на гроба на сръбски мафиот във Виена, а след това разказва ретроспективно историята на техните се-

⁷ Българското издание е в превод от френски на Стоян Атанасов, Малинка Велинова и др. (София: Дом на науките за човека и обществото, 2004). – Б. ред.

мейства, живеещи в Пловдив. Централно място е отредено на комунистическия период от 60-те до 80-те години на XX век и прехода на 90-те години. Първоначално вниманието е насочено към техните бащи, родени през 20-те години на XX век, които в края на 60-те години се спречкват пред родилния дом, където довеждат своите съпруги в напреднала бременност, и от този момент нататък воюват помежду си. С безгрижния разговорен тон на пикаресков роман всезнаещият разказвач описва безскрупулността и бруталността на бащата на Искрен – Младен, бивш функционер на БКП в Пловдив, и бащата на Светльо – Йордан, който като милиционер си е спечелил лоша слава с техниките си за разпит.

От взаимоотношенията между четирите поколения става ясно колко е силна връзката на по-възрастните с религията и преди всичко със суеверията, докато за по-младото поколение е присъщ атеизмът. При прехода не се осъществява приемственост на елита и често точно децата на номенклатурата са тези, които оказват политическа съпротива и/или бягат в Австралия или САЩ. Докато синът на комунистическия лидер, израснал под крилото на баща си, инвестира своя стартов капитал в криминални машинации (търговия с наркотици, измама, търговия с хора) и затова трябва да напусне България, Светльо се отправя към Виена, защото е завършил елитна немска гимназия. Важна е отпратката към един друг преход – прехода от фашистко-монархическа към комунистическа България през 1944 г. Докато на млади години Младен и неговият сефарадски приятел са участвали в комунистическата съпротива, то дядото на Светльо послъгва, че е бил партизанин (два дни преди идването на Червената армия се скрива в една нива с царевица), което след това му носи голям символен капитал. В най-общ план излиза, че българите се опитват да надхитрят комунизма и че хитростта и волята им за оцеляване набират все по-голяма сила.

Хиперболата, крайното хумористично преувеличение, спада към спецификата на пикаресковия роман. Динев постига това, от една страна, чрез преплитането на двете семейни истории, при което отделни членове на семейството се срещат почти на всяка крачка, но без да се познават. Преди всичко обаче хиперболата се постига чрез подигравателно ироничния тон, с който разказвачът привидно омаловажава трагедията и комунистическата тирания, но в крайна сметка именно чрез този контраст ги засилва.

Ангел Игов. *Кротките* (2015)

Този роман е изключителен пример за осмисляне на миналото и комунистическите престъпления. Разказана е историята на възникването

на така наречения „Народен съд“ (с автентични снимки в приложението), но е пресъздадена като фикция чрез персонажа на Емил Стрезов. Емил е плахо, слабичко момче, което по стечение на обстоятелствата попада в комунистическото движение и след като първоначално става милиционер, поема впоследствие ролята на главен обвинител. Историята на успешния сериал *В обувките на Сатаната*, която пресъздава преобразяването на един учител по химия в наркобос, тук се разиграва през 1944 г., когато Емил заедно със своя заекващ приятел Коста и тайната му любов Лиляна се срещат с политкомисаря Ценев и са подтикнати от него да съдействат на комунистическия режим. Действието се развива в стария еврейски квартал на София „Ючбунар“ и постоянно тематизира и еврейската гледна точка към тогавашните събития. В края на краищата става ясно, че при утвърждаването на комунистическата власт и предстоящата смяна на елитите отмъщението и недоволството са изиграли по-важна роля от тази на идеологията и политическите убеждения. Емил всъщност не принадлежи към лошите – в началото той спасява живота на един арестуван професор, в чието семейство е давал частни уроци. Но понеже пише пролетарска поезия и в своето стихотворение „Към палачите“ метафорично предсказва идеята за народен съд („Сега народът ще ви дири сметка, / ще седнете от другата страна...“, Игов 2015: 45), за партийните големци той изглежда възможно най-подходящият прокурор, който би издал смъртни присъди за стария елит. Редом с това обаче героят вижда съвсем трезво опортюнизма и егоизма на комунистите:

Бързо разбрахме, че хората на Ценев конфискуват от буржоазията и раздават на своите. Продоволствия – в речника на важните момичета с лозунгите, а по нашему – кльопачка.

(Игов 2015: 43)

Най-интересното в романа обаче е повествователната техника на пресъздаване на различни гледни точки, както и играта с местоимения. Разказвачът се обръща към Емил на „ти“, а на „вие“, във второ лице множествено число – към комунистите. В тази връзка е интересна употребата на местоимението „ние“, което може както да обединява, така и да разграничава: понякога „ние“ назовава старите жители на софийския квартал „Ючбунар“, сред които е и Емил, макар че той е от новодошлите, друг път обобщава днешния образ на колектива, който като сянка следва на всяка крачка Емил и така в известна степен предвещава разплата с него (най-малкото морална). В този втори случай с „ние“ Игов дава възможност на българските читатели да се почувстват съпричастни и да изразят позиция. Автохтонната гледна точка на софийския квартал (на Балка-

ните това се нарича „махала“) романът постига чрез език, напомнящ за пикаресковия роман (език, преведен от Андреас Третнер конгениално), който се отличава с архаизми и удивително тромави, но тъкмо затова толкова подходящи изразни средства.

Мирослав Пенков. *На изток от Запада* (2011)

Сборникът съдържа осем къси разказа и всички те се явяват представителни за транснационалната литература. В повечето случаи става дума за млад разказвач, който се е озовал в САЩ и се явява посредник между две култури. Но Пенков надхвърля тези рамки. Два пъти той включва гледната точка на младо момиче и/или на мюсюлманското малцинство. Неговите разкази се връщат назад към времето на комунизма, а посредством един дневник – дори към времето на въоръжената борба за Македония в началото на XX век. Пенков е толерантен, когато говори за своята нация: той директно възпроизвежда наивния и изпълнен с национална гордост дискурс за славното минало, но вкарва и лека ирония. Авторът пише за етнически и религиозни малцинства – като турското в Родопите или ромското в българските села.

Централна тема са непреодолимите контрасти и противоречия между поколенията и обществените системи, между България и САЩ. Тук се сблъскват светогледи, които трябва да бъдат най-напред изстрадани от героите. Всичко това превръща Пенков в типичен безотечественик (вж. Фос 2023).

В разказа *На изток от Запада* са проследени житейските истории на брат и сестра, които в периода от 70-те до 90-те години живеят край сръбско-българската граница. Разказвачът се влюбва в своята братовчедка Вера, която живее в „Сръбско“ и страда заради това, че там оспорват българския ѝ произход, докато той самият е измъчван от мисълта за своята материална неравностойност спрямо югославско-западната система (ключова дума: дънки). Неговата сестра започва любовна връзка с един сърбин от съседното село, но двамата са застреляни от граничари по време на среднощната им среща край реката. През 90-те години, т.е. в годините на прехода, разказвачът успява да събере пари и да замине за Белград, където го е поканила Вера, след като нейният сръбски съпруг, висш военен, е бил убит в Косово. Като пристига в Белград, той разбира, че Вера вече има нов партньор. Разказът черпи своята енергия от взаимното сръбско-българско приписване на отрицателни качества и етнически стереотипи.

Акцент в сборника представлява *Девширме* – поетичен разказ за културния шок. За заглавие е използвана турската дума, означаваща кръвен данък, т.е. насилствено събиране на момчета за османската армия на ени-

чарите. В културната памет на балканските нации кръвният данък заема централно място и е несъмнено доказателство за тяхната историческа роля на жертва. Без каквато и да било външна сюжетна обосновка мотивът за отвлечените момчета е включен като приказка за лека нощ на дъщерята и така попада в контекста на разказа за едно разпаднало се семейство. Български емигрант, който заедно с един свой приятел води живот на пияница без работа и без перспективи, взема дъщеря си от своята съпруга, предпочела да живее с богат български лекар. Бащата се опитва да избяга с приятеля и дъщеря си от едно торнадо, но всъщност попада директно в околото на бурята. Това е разказ за проваления и нещастен живот на емигрантите в САЩ. Антипатичният характер на новозабогателия български лекар е показан още в самото начало, когато става ясно, че той говори само на английски и иска да отучи и детето от майчиния му език. Така конфликтът за лоялност между предишния и новия баща се превръща в културен конфликт, а на съсипания алкохолик е отредена ролята да върне детето към българския му корен посредством приказки и разкази за миналото. Именно като защита на културната принадлежност майсторски е вплетен мотивът за еничарството.

Заклучение

Чрез феномена Георги Господинов и съвременната литература от Югоизточна Европа се опитахме да покажем, че българската литература и култура са неизменна съставна част на южнославянския културен ареал. Удостояването на Господинов с наградата „Букър“ за 2023 г. е голям успех за България и целия регион и се надяваме, че ще доведе до това повече автори от Балканите да бъдат превеждани и успешно издавани. В контекста не само на българското литературно поле, но и на постюгославската транснационална литература Господинов се откроява като космополитен писател, който размива границите между транснационална и нетранснационална литература. Интеграцията на Източните Балкани в ЕС и повишената мобилност водят дотам, че много от критериите за източноевропейската литература на диаспората, каквито все още се прилагат към Милан Кундера, вече не са актуални. Не съществува окончателно изселване, одисея или завръщане веднъж завинаги на Балканите. Вместо това във *Времеубежище* на Георги Господинов откриваме и вънпоставения поглед към региона, но и принадлежната към него гледна точка, излъчваща едновременно емпатия и отчужденост. Пътуваният между светове персонаж на Господинов гледа критично на родната си страна, но също така критично и иронично коментира проектите за идентичност на всички останали европейци.

ЛИТЕРАТУРА

- Дамрош 2018:** Damrosch, D. *How to Read World Literature*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2018.
- Динев 2003:** Dinev, D. *Engelszungen*. München: btb Verlag, 2003.
- Господинов 2001:** Господинов, Г. *И други истории*. [Gospodinov, G. I drugi istorii.] Пловдив: Жанет 45, 2001.
- Господинов 2006:** Gospodinov, G. *Gaustin oder Der Mensch mit den vielen Namen*. Bulgarisch-deutsche Ausgabe. Klagenfurt/Celovec: Wieser, 2004.
- Господинов 2006:** Господинов, Г. *Аз живях социализма. 171 лични истории*. [Gospodinov, G. Az zhivyah sotsializma. 171 lichni istorii.] Пловдив: Жанет 45, 2006.
- Господинов 2015:** Gospodinov, G. *The Physics of Sorrow*. New York: Open Letter Books, 2015.
- Господинов 2023:** Господинов, Г. *Времеубежище*. [Gospodinov, G. Vremeubezhishte.] Пловдив: Жанет 45, 2023. Gospodinov, G. *Time Shelter*. London: Orion Publishing Group, 2023.
- Господинов, Генова 2006:** Господинов, Г., Я. Генова. *Инвентарна книга на социализма*. [Gospodinov, G., Y. Genova. Inventarna kniga na sotsializma.] София: Просвета, 2006.
- Игов 2015:** Игов, А. *Кротките*. [Igov, A. Krotkite.] Пловдив: Жанет 45, 2015.
- Игов 2019:** Igov, A. *Die Sanftmütigen*. Berlin: eta-Verlag, 2019.
- Льофлер 2014:** Löffler, S. *Die neue Weltliteratur und ihre großen Erzähler*. München: C. H. Beck, 2014.
- Пенков 2011:** Пенков, М. *На изток от Запада*. София: Сиела, 2011. Penkov, M. *East of The West*. Toronto: Bond Street Books, 2011.
- Чосе, Фос 2021:** Being the (post)socialist Minotaur. Georgi Gospodinov in an interview with Belfjore Qose and Christian Voss. // *Südosteuropa-Mitteilungen* 61, 2021, 6, 73 – 82.
- Фос 2009:** Voß, Chr.(ed.). *EU-Bulgaristik. Perspektiven und Potenziale. Festgabe für Norbert Randow zum 80. Geburtstag*. München: Kubon & Sagner, 2009 (= Studies on Language and Culture in Central and Eastern Europe, 6).
- Фос 2023:** Voß, Chr. Religionsgrenzen und Transnationalität in der neuen Literatur aus Südosteuropa. // *Südosteuropa Mitteilungen* 63, 2023, 2, 87 – 96.
- Хаусбахер 2019:** Hausbacher, E. Transnationale Schreibweisen in der Migrationsliteratur. // *Handbuch Literatur & Transnationalität*. Eds. D. Birschhoff, S. Komfort-Hein. Berlin – Boston: De Gruyter, 2019, 187 – 202.

Превод от немски: Радослава Минкова